SCIENCE HUB REVIEW
2026
Volume 1
Issue 2
www.sciencehubreview.uz
ILMIY ELEKTRON JURNAL

BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINF O‘QITUVCHILARINING TANQIDIY-KREATIV FIKRLASH KOMPETENSIYASINING TARKIBIY TUZILMASI VA RIVOJLANISH MEZONLARI

Jumayeva Muxlisa Shokir qizi

Nizomiy nomidagi O‘zbekiston milliy pedagogika universiteti DSc doktoranti
https://orcid.org/0009-0007-0081-4783

Annotatsiya
Mazkur maqolada bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining tanqidiy-kreativ fikrlash kompetensiyasining tarkibiy tuzilmasi va uni rivojlantirish mezonlari nazariy-metodologik jihatdan tahlil etilgan. Tanqidiy va kreativ fikrlashning o‘zaro integrativ xususiyatlari asosida mazkur kompetensiyaning mazmun-mohiyati yoritilgan hamda uning tarkibiy komponentlari aniqlashtirilgan. Tadqiqotda tanqidiy-kreativ fikrlash kompetensiyasini shakllantirishga xizmat qiluvchi motivatsion-aksiologik, kognitiv, operatsion-faoliyatli va refleksiv-baholovchi komponentlar asoslangan. Shuningdek, har bir komponentning mazmunini ifodalovchi mezon va indikatorlar tizimi ishlab chiqilib, kompetensiyaning rivojlanish darajalarini aniqlash imkoniyatlari ko‘rsatib berilgan. Mazkur mezonlar bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, mustaqil va asoslangan qarorlar qabul qilish, muqobil yechimlar ishlab chiqish, yangi g‘oyalarni ilgari surish hamda o‘z faoliyatini refleksiv baholash qobiliyatlarini kompleks diagnostika qilishga xizmat qiladi. Tadqiqot natijalari bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining tanqidiy-kreativ fikrlash kompetensiyasini rivojlantirishning nazariy va amaliy asoslarini takomillashtirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar
Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi, tanqidiy fikrlash, kreativ fikrlash, tanqidiy-kreativ fikrlash, kompetensiya, kompetensiyaviy yondashuv, tarkibiy komponentlar, rivojlanish mezonlari, indikatorlar, diagnostika, refleksiya, pedagogik kompetensiya.

Kirish. Zamonaviy ta’lim tizimi jadal rivojlanayotgan axborot muhiti, global integratsiya va innovatsion talablar bilan tavsiflanadi. Bu sharoitda ta’lim jarayoni nafaqat ma’lumot va bilim berish bilan cheklanib qolmay, balki o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, tanqidiy tahlil qilish va kreativ yechimlar ishlab chiqish qobiliyatlarini shakllantirishga qaratilgan murakkab va ko‘p qirrali faoliyatga aylanadi. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim bosqichida o‘quvchilarning intellektual va ijodiy salohiyatini

rivojlantirish, ularning kasbiy va shaxsiy kompetensiyalarini shakllantirish ko‘p jihatdan o‘qituvchining pedagogik tayyorgarligi va fikrlash madaniyatiga bog‘liq bo‘ladi.

Mazkur jarayonni samarali tashkil etish uchun puxta ishlab chiqilgan nazariy-metodologik asoslar zarur. Nazariy asoslar pedagogik hodisalarni chuqur anglash, tushuntirish va konseptual ramkalarni yaratishga xizmat qilsa, metodologik asoslar esa ushbu bilimlarni amaliyotga tatbiq etish, pedagogik jarayonni rejalashtirish va samarali metodlarni qo‘llash mexanizmlarini belgilaydi. Shu nuqtai nazardan, bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining tanqidiy-kreativ fikrlashini takomillashtirishning nazariy-metodologik asoslarini aniqlash va ilmiy jihatdan asoslash nafaqat pedagogik, balki zamonaviy ta’lim jarayonining sifatini oshirish uchun dolzarb masala hisoblanadi.

Bundan tashqari, global ta’lim jarayonidagi innovatsion tendensiyalar, raqamli texnologiyalar va interaktiv o‘quv metodlarining keng qo‘llanilishi o‘qituvchilarning kreativ va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish zaruratini yanada oshiradi. Shu bilan birga, zamonaviy pedagogik paradigmalar — konstruktivizm, kompetensiyaviy yondashuv, shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim va refleksiv faoliyat — tanqidiy-kreativ fikrlashni rivojlantirishning ilmiy asoslangan mexanizmlarini yaratishda muhim rol o‘ynaydi.

Shu asosda, ushbu maqolaning asosiy maqsadi — bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining tanqidiy-kreativ fikrlashini rivojlantirishning nazariy-metodologik asoslarini tahlil qilish va ularning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishdagi ahamiyatini ilmiy jihatdan asoslashdir. Tadqiqot nafaqat pedagogik nazariyani boyitadi, balki amaliy ta’lim jarayonini takomillashtirish, o‘qituvchilarning professional tayyorgarligini oshirish va innovatsion metodlarni samarali tatbiq etishga xizmat qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi va metodlari. Mazkur tadqiqot bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining tanqidiy-kreativ fikrlash kompetensiyasining tarkibiy tuzilmasi hamda uning rivojlanish mezonlarini ilmiy jihatdan asoslashga yo‘naltirilgan bo‘lib, tadqiqot metodologiyasi tanqidiy-kreativ fikrlashning integrativ tabiati, bo‘lajak o‘qituvchining kasbiy kompetentligini shakllantirish qonuniyatlari va zamonaviy pedagogik ta’limning metodologik tamoyillariga asoslanadi. Tadqiqotning metodologik pozitsiyasi tanqidiy fikrlash va kreativ fikrlashni bir-biridan mustaqil hodisalar sifatida emas, balki pedagogik faoliyatda o‘zaro bog‘liq holda namoyon bo‘luvchi yagona integrativ kompetensiyaning tarkibiy mexanizmlari sifatida talqin etishni nazarda tutadi.

Tadqiqotning metodologik asosini, avvalo, tizimli yondashuv tashkil etadi. Mazkur yondashuv asosida tanqidiy-kreativ fikrlash kompetensiyasi o‘zaro bog‘liq komponentlar, mezonlar va indikatorlardan tashkil topgan yaxlit pedagogik tizim sifatida qaraladi. Bunda motivatsion-aksiologik, kognitiv, operatsion-faoliyatli va refleksiv-baholovchi komponentlar alohida elementlar sifatida emas, balki o‘zaro funksional aloqadorlikda tahlil qilinadi. Tizimli yondashuv kompetensiyaning shakllanish jarayonida har bir komponentning o‘rni va ular o‘rtasidagi o‘zaro ta’sirni aniqlash imkonini beradi.

Tadqiqotda kompetensiyaviy yondashuv ham muhim metodologik asos sifatida qabul qilinadi. Ushbu yondashuv bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining faqat nazariy bilimlarni egallashi emas, balki ularni real pedagogik vaziyatlarda qo‘llay olishi, muammolarni mustaqil tahlil qilishi, asoslangan qarorlar qabul qilishi va yangi pedagogik yechimlar ishlab chiqishini nazarda tutadi. Shu asosda tanqidiy-kreativ fikrlash

kompetensiyasi bilim, ko‘nikma, malaka, qadriyat, motivatsiya va refleksiv tajribaning integratsiyasi sifatida talqin qilinadi.

Faoliyatli yondashuv tanqidiy-kreativ fikrlashning real faoliyat jarayonida namoyon bo‘lishini aniqlashga xizmat qiladi. Bo‘lajak o‘qituvchining muammoli pedagogik vaziyatlarni tahlil qilishi, savollar qo‘yishi, dalillarni taqqoslashi, muqobil yechimlar ishlab chiqishi, pedagogik qarorlarni asoslab berishi va ularning natijalarini baholashi mazkur kompetensiyaning amaliy ko‘rsatkichlari sifatida belgilanadi. Shu sababli kompetensiyaning rivojlanish mezonlarini aniqlashda faqat nazariy bilimlarni emas, balki amaliy va ijodiy faoliyat natijalarini ham hisobga olish zarur deb qaraladi.

Tadqiqot metodologiyasida konstruktivistik yondashuv ham alohida o‘rin tutadi. Ushbu yondashuvga ko‘ra, bo‘lajak o‘qituvchi bilimni tayyor shaklda qabul qiluvchi emas, balki muammoli vaziyatlar, mustaqil izlanish, tajriba, munozara va refleksiya orqali bilim va pedagogik tajribani faol ravishda konstruksiya qiluvchi subyekt hisoblanadi. Shu nuqtayi nazardan, ochiq turdagi topshiriqlar, muammoli vaziyatlar, keyslar, loyihalar va refleksiv topshiriqlar tanqidiy-kreativ fikrlashni diagnostika qilish hamda rivojlantirishning samarali vositalari sifatida qaraladi.

Tadqiqotda refleksiv yondashuv bo‘lajak o‘qituvchining o‘z fikrlash jarayoni, qarorlari va faoliyat natijalarini tahlil qilish qobiliyatini aniqlashga yo‘naltiriladi. Refleksiya tanqidiy-kreativ fikrlashning muhim mexanizmi sifatida qaralib, shaxsning o‘z xulosalarini qayta ko‘rib chiqishi, xatolarini aniqlashi, qarorlarining asoslanganligini baholashi va kelgusidagi faoliyatini takomillashtirish yo‘llarini belgilashi bilan tavsiflanadi.

Komponent	Mezon	Indikator (namoyon bo'lish belgilari)	Daraja mezonlari
Motivatsion-aksiologik	Kasbiy-ijodiy motivatsiya darajasi	Pedagogik faoliyatga qiziqish, ijodiy yechimlarga intilish, kasbiy qadriyatlarni anglash	Yuqori — barqaror ichki motivatsiya O'rta — vaziyatga bog'liq motivatsiya Past — tashqi undov bilan cheklangan
Kognitiv	Nazariy va metodik bilimlar darajasi	Tanqidiy va kreativ fikrlash tushunchalarini bilish, ularni pedagogik vaziyatga tatbiq etish	Yuqori — chuqur, tizimli bilim O'rta — asosiy tushunchalarni bilish Past — parcha-parcha, yuzaki bilim
Operatsion-faoliyatli	Amaliy ko'nikma va malaka darajasi	Muammoli vaziyatni tahlil qilish, muqobil yechim taklif etish, qarorni asoslash	Yuqori — mustaqil va samarali yechim O'rta — yordam bilan yechim topish Past — tayyor namunaga tayanish
Refleksiv-baholovchi	O'z-o'zini tahlil qilish darajasi	Xatolarni aniqlash, xulosalarni qayta ko'rib chiqish, faoliyatni takomillashtirish yo'llarini belgilash	Yuqori — chuqur va tanqidiy refleksiya O'rta — qisman refleksiya Past — refleksiyaning yo'q/yuzakiligi

Tadqiqotning empirik bazasi sifatida oliy pedagogik ta’lim muassasalarida tahsil olayotgan bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining ta’limiy va kasbiy tayyorgarlik jarayoni nazarda tutiladi. Tadqiqot obyekti va maqsadidan kelib chiqib, tanqidiy-kreativ fikrlash kompetensiyasining rivojlanganlik darajasini aniqlash uchun diagnostik topshiriqlar va baholash mezonlaridan foydalanish mumkin. Bunda muammoli pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish, muqobil yechimlarni taklif etish, dalillar asosida fikr yuritish,

kreativ g‘oyalar ishlab chiqish va refleksiv baholashga yo‘naltirilgan topshiriqlar ustuvor ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot jarayonida nazariy metodlar — ilmiy-pedagogik adabiyotlarni tahlil qilish, taqqoslash, umumlashtirish, tizimlashtirish, modellashtirish va nazariy sintez; empirik metodlar — pedagogik kuzatuv, suhbat, so‘rovnoma, test, diagnostik topshiriqlar, o‘z-o‘zini baholash va ekspert baholash; matematik-statistik metodlar — olingan natijalarni miqdoriy qayta ishlash, foizli ko‘rsatkichlarni aniqlash, o‘rtacha qiymatlarni hisoblash va guruhlar natijalarini qiyosiy tahlil qilish kabi usullardan foydalanish ko‘zda tutiladi.

Tanqidiy-kreativ fikrlash kompetensiyasining tarkibiy tuzilmasini aniqlashda kontent-tahlil va qiyosiy tahlil metodlaridan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Mazkur metodlar orqali pedagogika, psixologiya va ta’lim metodikasi sohalaridagi ilmiy manbalarda tanqidiy fikrlash, kreativ fikrlash va kompetensiya tushunchalarining talqinlari o‘rganilib, ularning umumiy va farqli jihatlari aniqlanadi. Natijada tanqidiy-kreativ fikrlash kompetensiyasining mazmuniy chegaralari va tarkibiy komponentlarini aniqlashtirish uchun nazariy asos yaratiladi.

Bunday diagnostik yondashuv tanqidiy-kreativ fikrlash kompetensiyasining rivojlanishini dinamik tarzda kuzatish va pedagogik ta’sir samaradorligini baholash imkonini beradi.

Natijalar. Tadqiqot natijalari bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining tanqidiy-kreativ fikrlash kompetensiyasi murakkab, ko‘p komponentli va integrativ tuzilishga ega ekanligini ko‘rsatdi. Nazariy manbalarni tahlil qilish, pedagogik tajribalarni umumlashtirish hamda diagnostik mezonlarni tizimlashtirish asosida mazkur kompetensiyaning motivatsion-aksiologik, kognitiv, operatsion-faoliyatli va refleksiv-baholovchi komponentlardan tashkil topishi aniqlandi.

1. Tanqidiy-kreativ fikrlash kompetensiyasining tarkibiy tuzilmasi

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, motivatsion-aksiologik komponent bo‘lajak o‘qituvchining mustaqil fikrlashga, yangi g‘oyalarni izlashga, muammoli vaziyatlarni hal etishga va o‘z kasbiy faoliyatini takomillashtirishga bo‘lgan ichki ehtiyojini ifodalaydi. Mazkur komponentda bilishga qiziqish, intellektual tashabbus, yangilikka ochiqlik, ijodiy faoliyatga ijobiy munosabat va kasbiy rivojlanishga motivatsiya asosiy ko‘rsatkichlar sifatida belgilandi.

Kognitiv komponent tanqidiy-kreativ fikrlashning intellektual asosini tashkil etib, axborotni tahlil qilish, taqqoslash, umumlashtirish, dalillarni baholash, mantiqiy xulosalar chiqarish hamda muqobil g‘oyalarni ilgari surish qobiliyatlarini qamrab oladi. Ushbu komponent doirasida muammoni aniqlash, sabab-oqibat aloqalarini ochib berish, turli nuqtayi nazarlarni qiyoslash va yangi g‘oyalarni shakllantirish kompetensiyaning muhim indikatorlari sifatida belgilandi.

Operatsion-faoliyatli komponent tanqidiy-kreativ fikrlashning amaliy namoyon bo‘lishini tavsiflaydi. U pedagogik muammolarni mustaqil hal qilish, muqobil yechimlarni ishlab chiqish, mavjud bilimlarni yangi vaziyatlarga tatbiq etish, innovatsion pedagogik usullarni tanlash va qarorlarni asoslash qobiliyatlarini o‘z ichiga oladi. Natijalar mazkur komponent nazariy bilimlarning amaliy pedagogik faoliyatga transfer qilinishini ta’minlashini ko‘rsatdi.

Refleksiv-baholovchi komponent esa bo‘lajak o‘qituvchining o‘z fikrlash jarayoni va pedagogik faoliyatini tahlil qilish, qabul qilgan qarorlarini qayta ko‘rib chiqish, xatolarini

aniqlash va faoliyatini takomillashtirish strategiyalarini belgilash qobiliyatini ifodalaydi. Shu asosda o‘z-o‘zini baholash, o‘z faoliyatini tahlil qilish, xatolardan xulosa chiqarish va keyingi faoliyat uchun takomillashtirish yo‘llarini belgilash asosiy indikatorlar sifatida ajratildi.

2. Tanqidiy-kreativ fikrlash kompetensiyasining rivojlanish mezonlari

Tadqiqotda kompetensiyaning rivojlanganlik darajasini aniqlash uchun mezon–indikator–daraja modeli asos qilib olindi. Har bir komponent bo‘yicha rivojlanish mezonlari aniqlashtirilib, ularning namoyon bo‘lishini ifodalovchi indikatorlar tizimlashtirildi.

Motivatsion-aksiologik mezon — bo‘lajak o‘qituvchining mustaqil fikrlash, ijodiy izlanish va kasbiy o‘zini rivojlantirishga bo‘lgan motivatsiyasini aniqlashga xizmat qiladi. Uning indikatorlari sifatida muammoli vazifalarga qiziqish, yangilikka intilish, mustaqil fikr bildirish va pedagogik tashabbus ko‘rsatish belgilandi.

Kognitiv mezon — pedagogik axborotni tanqidiy tahlil qilish, dalillarni baholash, mantiqiy xulosalar chiqarish va kreativ g‘oyalarni ishlab chiqish qobiliyatini aks ettiradi. Asosiy indikatorlar muammoni aniqlash, tahlil qilish, taqqoslash, dalillash, umumlashtirish va original g‘oyalarni ilgari surishdan iborat.

Operatsion-faoliyatli mezon — olingan bilim va fikrlash strategiyalarini real pedagogik vaziyatlarda qo‘llash darajasini belgilaydi. Mazkur mezon muammoli vaziyatlarga yechim topish, muqobil variantlarni ishlab chiqish, innovatsion metodlarni tanlash va pedagogik qarorlarni amaliyotda qo‘llash indikatorlari orqali tavsiflandi.

Refleksiv-baholovchi mezon — bo‘lajak o‘qituvchining o‘z fikrlash jarayoni va pedagogik faoliyatini anglash, baholash va takomillashtirish qobiliyatini belgilaydi. Uning asosiy indikatorlari o‘z faoliyatini tahlil qilish, xatolarni aniqlash, qarorlarning samaradorligini baholash va kelgusidagi faoliyatni takomillashtirish strategiyalarini ishlab chiqishdan iborat.

3. Kompetensiyaning rivojlanish darajalari

Aniqlangan mezon va indikatorlar asosida bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining tanqidiy-kreativ fikrlash kompetensiyasini yuqori, o‘rta va past darajalarga ajratish imkoniyati asoslandi.

Yuqori darajada bo‘lajak o‘qituvchi pedagogik muammoni mustaqil aniqlaydi, axborotni tanqidiy tahlil qiladi, turli nuqtayi nazarlarni taqqoslaydi, bir nechta muqobil yechimlarni ishlab chiqadi va eng maqbul variantni dalillar asosida tanlaydi. Shuningdek, o‘z qarorlarini refleksiv baholaydi hamda yangi va nostandart pedagogik g‘oyalarni mustaqil ilgari suradi.

O‘rta darajada bo‘lajak o‘qituvchi pedagogik muammolarni anglaydi va tahlil qila oladi, biroq murakkab yoki noan’anaviy vaziyatlarda muqobil yechimlarni ishlab chiqishda ayrim metodik yordamga ehtiyoj sezadi. Kreativ g‘oyalar mavjud bo‘lsa-da, ularni asoslash va amaliyotga tatbiq etishda izchillik yetarli darajada namoyon bo‘lmasligi mumkin.

Past darajada esa bo‘lajak o‘qituvchi asosan tayyor bilim va namunaviy yechimlarga tayanadi, muammoli vaziyatlarni mustaqil tahlil qilishda qiyinchiliklarga duch keladi, yangi g‘oyalarni ilgari surish va muqobil yechimlarni ishlab chiqish faolligi past bo‘ladi. Refleksiv faoliyat ham yetarli darajada shakllanmaganligi kuzatiladi.

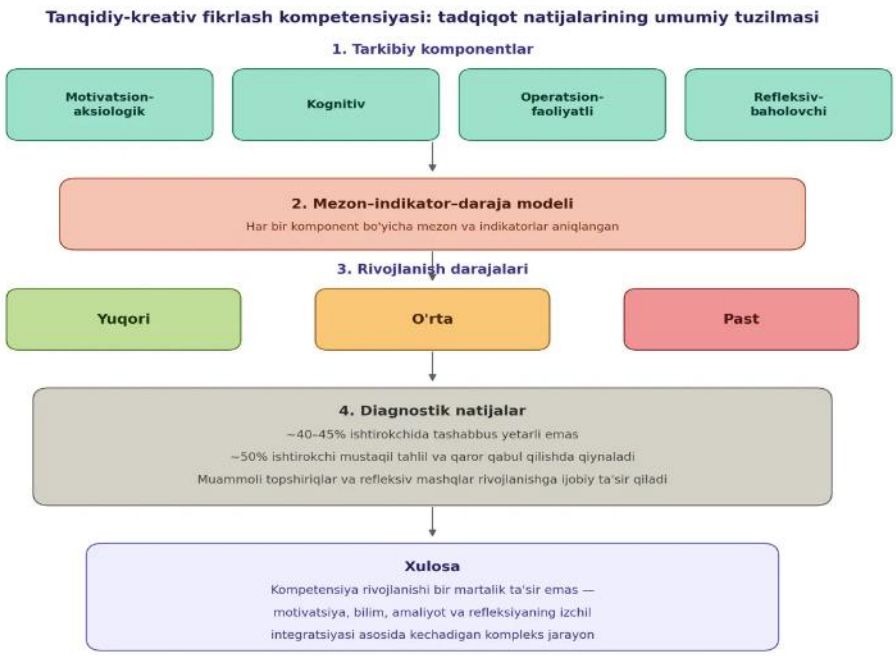

4. Diagnostik natijalar

Tadqiqotning diagnostik yo‘nalishi bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining tanqidiy-kreativ fikrlash kompetensiyasi barcha tarkibiy komponentlarda bir xil darajada rivojlanmaganligini ko‘rsatdi. Ayniqsa, muammoli pedagogik vaziyatlarni mustaqil tahlil qilish, dalillar asosida qaror qabul qilish, muqobil yechimlarni ishlab chiqish va o‘z faoliyatini refleksiv baholash bilan bog‘liq topshiriqlarda qiyinchiliklar kuzatildi. Dastlabki diagnostika natijalarida ishtirokchilarning qariyb 40–45 foizi murakkab pedagogik vazifalarni bajarishda yetarli darajada tashabbus ko‘rsatmaganligi, 50 foizga yaqin ishtirokchi pedagogik vaziyatlarni mustaqil tahlil qilish va asoslangan qaror qabul qilishda qiyinchiliklarga duch kelganligi aniqlandi. Umumiy diagnostik ko‘rsatkichlar tanqidiy-kreativ fikrlash kompetensiyasining dastlabki rivojlanish holati yetarli darajada barqaror emasligini ko‘rsatdi. Shu bilan birga, muammoli topshiriqlar, interaktiv metodlar, guruhli munozaralar, pedagogik keyslar, refleksiv mashqlar va nazariy bilimlarni amaliy vaziyatlar bilan integratsiyalashga asoslangan pedagogik faoliyatdan foydalanish kompetensiyaning rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatishi aniqlandi.

Muhokama. Tadqiqot natijalarining tahlili bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining tanqidiy-kreativ fikrlash kompetensiyasi alohida fikrlash ko‘nikmalarining oddiy yig‘indisi emas, balki o‘zaro bog‘liq motivatsion, kognitiv, faoliyatli va refleksiv jarayonlarning yaxlit tizimi ekanligini ko‘rsatdi. Shu nuqtayi nazardan, mazkur kompetensiyaning tarkibiy tuzilmasini aniqlash uni rivojlantirishning mazmuni, metodlari va diagnostik mexanizmlarini belgilash uchun muhim nazariy asos vazifasini bajaradi.

Tadqiqotda ajratilgan motivatsion-aksiologik, kognitiv, operatsion-faoliyatli va refleksiv-baholovchi komponentlar bir-biridan mustaqil holda emas, balki funksional jihatdan o‘zaro bog‘liq holda namoyon bo‘lishi aniqlandi. Xususan, tanqidiy-kreativ fikrlashga nisbatan ijobiy motivatsiya mavjud bo‘lmasa, mavjud intellektual imkoniyatlarni pedagogik faoliyatda to‘laqonli namoyon etish qiyinlashadi. Shu bilan birga, bilim va intellektual operatsiyalar amaliy faoliyat bilan uyg‘unlashgandagina

tanqidiy va kreativ fikrlash real pedagogik kompetensiyaga aylanishi mumkin. Refleksiya esa mazkur jarayonning uzluksizligini ta’minlab, bo‘lajak o‘qituvchiga o‘z fikrlash strategiyalarini qayta ko‘rib chiqish va takomillashtirish imkonini beradi.

Tadqiqot natijalari tanqidiy va kreativ fikrlashning o‘zaro integratsiyasi masalasiga alohida e’tibor qaratishni talab etadi. An’anaviy yondashuvlarda tanqidiy fikrlash ko‘proq tahlil, baholash va mantiqiy xulosa chiqarish bilan, kreativ fikrlash esa yangi va original g‘oyalarni yaratish bilan bog‘lanadi. Biroq pedagogik faoliyatda mazkur jarayonlarni qat’iy ajratish amaliy jihatdan maqsadga muvofiq emas. O‘qituvchi avvalo yangi pedagogik g‘oyani ilgari surishi, keyin esa uning maqsadga muvofiqligi va samaradorligini tanqidiy baholashi yoki mavjud muammoga nisbatan tanqidiy tahlil asosida yangi yechim yaratishi mumkin.

Shuningdek, tadqiqot natijalari tanqidiy-kreativ fikrlashni rivojlantirishda ta’lim muhitining ahamiyatini ko‘rsatadi. Talaba o‘z fikrini erkin ifodalashi, xato qilishdan qo‘rqmasligi, muqobil fikrlarni ilgari surishi va o‘z nuqtayi nazarini dalillar asosida himoya qilishi mumkin bo‘lgan ta’limiy muhit kreativ va tanqidiy fikrlashning rivojlanishi uchun qulay sharoit yaratadi. Aksincha, faqat bitta “to‘g‘ri javob”ni talab qiluvchi, reproduktiv xarakterdagi topshiriqlar ustun bo‘lgan ta’lim jarayonida bunday kompetensiyaning to‘laqonli shakllanishi cheklanadi.

Xulosa. Olib borilgan tadqiqot natijalari bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining tanqidiy-kreativ fikrlash kompetensiyasi zamonaviy pedagogning kasbiy tayyorgarligini belgilovchi muhim integrativ kompetensiyalardan biri ekanligini ko‘rsatdi. Mazkur kompetensiya o‘qituvchining pedagogik vaziyatlarni mustaqil tahlil qilishi, axborot va dalillarni tanqidiy baholashi, muqobil yechimlarni ishlab chiqishi, original pedagogik g‘oyalarni ilgari surishi hamda o‘z faoliyatini refleksiv baholash imkoniyatlarini o‘zida mujassamlashtiradi.

Tadqiqot davomida tanqidiy-kreativ fikrlash kompetensiyasining motivatsion-aksiologik, kognitiv, operatsion-faoliyatli va refleksiv-baholovchi komponentlardan tashkil topgan tarkibiy tuzilmasi asoslandi. Mazkur komponentlarning o‘zaro uzviyligi kompetensiyaning yaxlit va integrativ xarakterini ta’minlaydi. Motivatsion-aksiologik komponent fikrlash va ijodiy izlanishga bo‘lgan ehtiyojni shakllantirsa, kognitiv komponent tahlil, baholash, taqqoslash va yangi g‘oyalarni ishlab chiqish uchun intellektual asos yaratadi. Operatsion-faoliyatli komponent mazkur imkoniyatlarni real pedagogik vaziyatlarda qo‘llashni, refleksiv-baholovchi komponent esa o‘z faoliyati va fikrlash jarayonini anglash hamda takomillashtirishni ta’minlaydi.

Tanqidiy-kreativ fikrlash kompetensiyasining rivojlanganlik darajasini aniqlash uchun mezon, indikator va darajalar tizimi ishlab chiqilishi uning diagnostik imkoniyatlarini kengaytiradi. Xususan, motivatsion-aksiologik, kognitiv, operatsion-faoliyatli va refleksiv-baholovchi mezonlar asosida kompetensiyaning yuqori, o‘rta va past darajalarini farqlash mumkinligi asoslandi. Bunday yondashuv bo‘lajak o‘qituvchilarning nafaqat mavjud bilimlarini, balki muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, qaror qabul qilish, kreativ yechimlar yaratish va o‘z faoliyatini baholash qobiliyatlarini kompleks aniqlash imkonini beradi.

Tadqiqot natijalari tanqidiy va kreativ fikrlashni bir-biridan ajratilgan ko‘nikmalar sifatida emas, balki pedagogik faoliyatda o‘zaro to‘ldiruvchi integrativ fikrlash jarayonlari sifatida rivojlantirish zarurligini ko‘rsatdi. Kreativ fikrlash yangi va muqobil

g‘oyalarni yaratishga xizmat qilsa, tanqidiy fikrlash ushbu g‘oyalarni tahlil qilish, baholash va pedagogik jihatdan maqbul variantni tanlash imkonini beradi. Shu sababli ularning integratsiyasi bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining kasbiy faoliyatida mustaqil, asoslangan va innovatsion qarorlar qabul qilish uchun muhim shart hisoblanadi.

Shu asosda, bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining tanqidiy-kreativ fikrlash kompetensiyasini rivojlantirishni oliy pedagogik ta’lim mazmunining muhim tarkibiy yo‘nalishlaridan biri sifatida qarash maqsadga muvofiq. Aniqlangan tarkibiy komponentlar, mezonlar va indikatorlar keyingi tadqiqotlarda mazkur kompetensiyani rivojlantirishning pedagogik modeli, texnologiyasi va diagnostik vositalarini ishlab chiqish uchun nazariy-metodik asos bo‘lib xizmat qilishi mumkin. Umuman, tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarida tanqidiy-kreativ fikrlash kompetensiyasini shakllantirish zamonaviy ta’limning o‘zgaruvchan talablariga mos, mustaqil fikrlaydigan, innovatsion yechimlar yaratishga qodir va refleksiv faoliyat yurita oladigan pedagogni tayyorlashning muhim shartlaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Jumayeva, M. (2025). Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining kasbiy faoliyat samaradorligini oshirishda kreativ va tanqidiy fikrlash kompetensiyalarining o‘rni. Maktabgacha va maktab ta’limi jurnali.
2. Jumayeva, M. (2025). Kreativ va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish: bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining pedagogik tayyorgarligi. Zamonaviy dunyoda ilm-fan va texnologiya.
3. Pardaboyeva, D. (2025). Methodology for Developing the Intellectuality of Future Primary School Teachers on the Basis of Critical and Creative Thinking. International Journal of Pedagogics, 5(3), 100–103. https://doi.org/10.37547/ijp/Volume05Issue03-29
4. Facione, P. A. (1990). Critical Thinking: A Statement of Expert Consensus for Purposes of Educational Assessment and Instruction. The Delphi Report. Millbrae, CA: The California Academic Press.
5. Ennis, R. H. (2018). Critical thinking across the curriculum: A vision. Topoi, 37, 165–184. https://doi.org/10.1007/s11245-016-9401-4
6. Paul, R., & Elder, L. (2014). Critical Thinking: Tools for Taking Charge of Your Learning and Your Life. 2nd ed. Pearson Education.
7. Sternberg, R. J. (2003). Wisdom, intelligence, and creativity synthesized. Cambridge University Press.
8. Runco, M. A., & Jaeger, G. J. (2012). The standard definition of creativity. Creativity Research Journal, 24(1), 92–96. https://doi.org/10.1080/10400419.2012.650092
9. OECD. (2024). PISA 2022 Assessment and Analytical Framework: Mathematics, Reading, Science and Creative Thinking. Paris: OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/dfe0bf9c-en